

Из циклуса „Студеничка виђења“

БОЖИДАР КОВАЧЕВИЋ

ЗНАЊЕ, МУДРОСТ, ВЕРА

Знање је сабирање података, сазнавање чињеница, откривање закона живота, покушај да се овлада природом.

Мудрост је много теже објаснити, јер почиње знањем, а завршава вером. Она је више него знање, али тек с њим и вером постиже савршенство и потпуност. Мудрост филтрира знање, извлачи из њега суштину, доводи све појаве у везу, одгонета смрт, објашњава живот, његове законе, продире у прошлост, прозире будућност, схвата садашњицу; она обухвата све, и мета-стварност, и супра-натурално; она прати плов земље и неба кроз вечност.

Али кад није овенчана вером, она је само лаж демона; у најбољем случају трагедија Луциферова који покушава да просветли и усрећи свет мимо Бога и без Бога. Права је мудрост увек прожета вером и тада се узвиси у премудрост коју никада не могу достићи демонске душе, па чак и кад су прошле кроз огањ Луциферов. Парола „Бог је мртав“, „хришћанство без Бога“, цвеће је из мастионице духова у канцама демона.

Срећни су они које греје топлина вере. Религиозно осећање, ако је развијено у души, велики је дар. Оно има многе ступњеве. Као музика која заноси и пијаног простака у крчми најбаналнијом најпримитивнијом свирком, али и генијалног уметника звуцима који су земаљски превод хармоније највиших сфера. Религиозно осећање старице које је гони да пере добровољно под црквени, пред лицем Божјим има можда вредност као и религиозно осећање Светога Саве, Франческа д'Асизи, Дантеа или Достојевског. Али свака верска топлина, свако религиозно осећање, није увек и вера.

Вера је коначна еволуција, завршни тријумф, крунисање душе на почвама и изворима знања и мудрости. Вера је оно највише у човеку: кад се све патње, мисли, књиге, опити, радости, искушења, љубави, мржње, искуства пречисте у еликсир, у опој вере.

Као што се неко раба са смислом за музику, тако има душа у којима је религиозно осећање спонтано и урођено, па се јавља, цвeта у њему чак и без верског васпитања. Кад такви стигну и до кончинe вере, онда је то највиша срећа која се може доживети. (Записано у селу Врху код Студенице 1957).

„ЖЕНСКО ПИТАЊЕ”

Кад је велики Буда тражио Индији пут ка светлости, ходeћи са својим ученицима од севера на југ и са југа ка северу, рекоше му да кћи једнога раце моли да се придружи његовим следбеницима.

Буда рече: „Ако сретнете жену, прођите поред ње као да никога нема и немојте је поздрављати; ако вас поздрави, не одговорите јој; ако морате да је поздравите, не гледајте је; ако морате да је погледате, не заустављајте се, ако морате да се зауставите, не продужујте пут с њом, него отидите на противну страну”. И Буда одби да је прими.

Други дан његов најбољи и најмилији ученик приђе му пред сутон и рече: „Цео је дан пешачила за нама и ноге су јој све кржаве и све су је слyшкиње напустиле”. Буда одговори: „Не обазирите се на њу; први кшатри (ратник, племић) који је спази, она ће поћи за њим и попеће је на коња и учиниће је женом својом”

Сутрадан онај ученик опет му приђе: „И данас је пешачила постећи, чак ни кап воде не узе у уста, и једнако моли да буде с тобом; служиће ти и праће ти ноге; од хода и поста осушила се као увела вејка на старом дрвету и умреће ако је не примиш”.

Тада Буда тешка срца рече: „Нека јој буде кад толико жуди да позна Пут, али знајте да ће Наука почети да нам слаби кад се умешају жене и да ће се најзад угасити. Трајаће само пет пута по пет стотина година”. (Буда је живео у петом веку пре Христа и баш сада се навршава тај рок).

Тако кћи краљевска поста монахиња и многе жене привеле будизму, те основаше манастире на све стране противно првобитној замисли Будиној.

А Христос? Као прави Логос, као чисти израз Божији, не презираще жена него их узвиси међу створењима Господњим, подједнако са браћом њином, мужевима и синовима. Заустављао им је течење крви, подизао их из мртвих, гонио ђаволе из њих. Кад је Божанство просјало у њему, смиловао се жени Хананејки и Самарјанци, дружио са са Мартом и Маријом, и указао пут апостолима и хришћанима да проповедају сваком створењу, необрезаном као и обрезаном, људима тамног као и белог лика, жени као и човеку, грешницима и праведницима. И рекао је: Ко је без греха нека се први баци каменом на њу! (Јов. 8,7).

У старом нашем језику, поред речи једнакост која у ствари значи идентичност, постоји и појам равенства. Христос је својом науком љубави остварио равенство жене и човека, раба и господара, сиромаша и богаташа, Јеврејина и туђинца, јер једнаки бити не можемо, али треба да будемо равни у љубави, вери, милости, у свему људском.

Буда, крај све дубине своје науке и племенитости својих намера, није успео да ослободи Индију каста нити да оствари равенство

жене са човеком. И зато је, поред многих других узрока, његова наука ишчилела из пространства Индије и измешана са другим покушајима сазнања, ралила се по далеким источним земљама толико изобличено да Буда у данашњем аватару не би познао своје учење. (Писано код Каце Светога Саве у Студеници 1959).

УГЉАР И МЛИНАР

Врабац са гране гледао је како се на стази под њим очешаше у пролазу млинар и ћумурџија.

Воденичар рече ћумурџији:

— Немој да ме прљаш! Свег си ме огаравио!

Угљар се расрди:

— Гле ти неспретњаковића! Свег ме убрашњавио!

Врабац се замисли и кроз смех зацвркута:

— Требало је да се купају. Тада би млинар видео да угљар не мора да буде увек гарав, нити млинар стално посут паспаљем.

(Забележено у Бачковском манастиру код Пловдива 1945).

КЉУЧЕВИ ТАЈНЕ

Цивилизација се јавила кад је човек почео савлађивати препреке спољашњега света, откривати како да се користи природом око себе. Цивилизација је прешла у културу кад је човек почео у себи да се сукобљава са страхом од непознатог, да зазире од будућих дана свога живота, да се бори са феноменом смрти. И цивилизација и култура у суштини су само производи религије. Откако (человјек, човек) члови, тј. иде на две ноге и схвата не само оно што њуши испред себе него и оно што појима усправљен управљајући и дух и поглед ка обзору; откако сања у ноћи и снови у јави; откако је почео да закопава своје покојнике у пепелу огњишта, или под прагом, или да чува њихове лобање под таваницом, живот људски у знаку је вере. Па чак можда и кад је пузао на сва четири уда!

Разум и његови кључеви, интуиције и опити, не могу отворити врата смрти, решити загонетку циља земаљског живота и уопште великих тајни. Од њих су само у религији кључеви. Религија је најшира, најдубља граница до које је пре смрти допро човек, ма кад и ма где живео, ма био потчовек, прачовек или надчовек, ако надчовек може постојати.

Ово одгонетање смрти, спасавање од ње, храброст пред њом, у најнижем свом облику изражава се у чулној љубави и њеној тежњи за спајањем мужјака и женке. Религија је ово уздигла у брак, где се човек и жена спајају не само телесно него и душевно, што се још више усавршава спајањем кроз потомке, а одатле се љубав простире на све ближње, на свој народ, па и на цело човечанство. Али у највишој, најсавршенијој, коначној љубави, цело биће човеково долази у везу са највишим бићем света, са Богом. Spiritus Sanctus nexus infinitis — Духа Свети је бескрајно спајање. Или јасније. Дух Свети је сливање са вечношћу, бесконачношћу. E dulce m'e naufragar in questo mare: О како ми је дивно утапати се у мору бескрајности, као што каже Леопарди. А такво религиозно сазнање изазива у човеку побожност,

позива га на молитву, да чини добра дела, да се подвизава славећи Господа „и мир Божји”.

Како је добра, речита, значајна стара словенска реч „мир Божји”: свет, васиона, склад, општа хармонија, равнотежа, мир, атараксија — све је у тој речи!

(У Студеници 1960).

ТРИ ТЕМЕЉА

После пропасти антике, на њеним развалинама, али и на донекле сачуваним темељима, развило се хришћанство и култура византијских, романских, германских, словенских и још неких народа. Колико је тај расцвет културе у хришћанству био узвишен, бујан, најбољи су доказ Срби, Јермени, Грузини (Бурђијанци), Етиопљани, који су, иако мали бројем или на удару нехришћанских народа, развили свој духовни живот као да су велики бројем и увек били слободни.

Да би се развијало и напредовало, хришћанство је пројаснило човечанству појам Бога, једног јединог, који нас води савршенству и који је милостив према нашим гресима и грешкама на том путу ако га не напуштамо. После грчке, римске, египатске, сиријске, и других многобожачких вера, хришћанство нас је вратило једном Богу који нам се кроз Христа сасвим приближио и објавио као милостиви Отац свих створења, као Бог љубави а не одмазде. Бог Новог завета, Бог који не зна за господара и роба.

Поред овог религиозног и философског начела јавило се етичко начело о хришћанској породици, нераскидивој заједници једног човека и једне жене кроз цео њихов живот, са циљем да се продуже у часним потомцима, пуним љубави за људе и вере у Бога, који ће увек чинити добра дела.

С овим начелима хришћански свет се дубоко разликовао од ранијих времена.

Римска божанства су само била оруђа државе; највећи, врховни бог је уствари заповедао у име римске државе, па је и царева статуа стајала међу киповима богова.

Ранија породица се такође много разликовала од хришћанске. Паганин је могао бити многоженац и чим би му имовно стање допустило, он би то и био, јер су обичај и закони допуштали држање иноча. Паганска жена није била као хришћанка „подружије” мужевљево (да употребимо ту стару српску реч за животну другарицу човекову), него чељаде, отрок, раба (слушкиња), па чак готово и робиња коју је муж у извесним случајевима могао предати и без њеног пристанка другом човеку.

По овим схватањима божанства и породице хришћанство је било на вишем ступњу од ранијих цивилизација, али је оно унапредило и економске односе. Спартански краљ Агис IV (271—245), додуше, покушао је двеста и педесет година раније корениту реформу да би побољшао нездраве социјалне односе у Спарти, због чега су га реакционари збацили. Али ни он ни његов наследник Клеомен (235—219. пре Христа) нису са својим социјализмом ни близу Христу и хришћанству.

Проповедајући да су сви људи браћа, хришћанство није много полагало на појединачну својину. Било је верских заједница у којима су чланови све своје имање предавали општини. У том неосећању својине, нарочито земље, са првим хришћанима слагао се и варварски свет, особито Германи и Словени који су продирали у римско и византијско царство. Земље је било много, а људи мало, па је човек као работник, раб или роб, више вредео него њива. Кад су Саси победили, тамо на северу крај реке Лабе, наше претке Србе и владар српски погинуо, два његова сина нису поделила државу него народ као радну снагу, па је један са својом половином остао у дотадашњој домовини, а други кренуо на југ, у данашње наше земље. Додајмо и то да су стари Јевреји, држећи се своје вере и закона, сваке педесете године поништавали продају и враћали њиву ранијем власнику. Али ако су појам о ограниченисти својине први хришћани примили можда од Јевреја, када се хришћанство раширило ван Израиља по народима где је земља била у рукама феудалних господара, племића и њихових властелинчића, а земљу обрађивао роб или кмет, хришћанство је ублажило ропство и те односе чинило што повољнијим. Од роба постајао је раб (слуга), а од раба себар, меропах, кмет, да најзад већ у давним временима у хуманијим срединама држе њиву са подједнаким правима и господар и наполичар који му је обрађује.

Православно хришћанство је већ у средњем веку будило код Срба јако осећање патриотизма и социјалне правде. У Европи ретко је који народ тако развио националну свест као српски, бар у источној својој половини, тамо где су владали Немањићи и њихови сродници и последници, Лазаревићи и Бранковићи, али и другде, око Велебита, код Крке, Крупе, у Далмацији, Босни и Лици. Преко три хиљаде српских манастира социјалне су установе, које не само у старој држави него и у Светој Земљи и Атонској Гори дочекују намернике, лече болеснике, помажу невољне и сиромаше.

Душанови и други закони, повеље, типичи, Немањића напредни су и хумани с обзиром на време постанка. Свети Сава је народном животу указао такав пут, дао такав замах у држави Немањића да је православно хришћанство одолело и касније најсилнијим разорним снагама ма колико трајале, јер је било народно, пучко, а не феудално и без везе са широким својевима народа.

Турска најезда, млетачка, угарска и аустријска владавина обориле су српске државе, али нису уништиле природно религиозно осећање, регулисано светосавском дисциплином хришћанства, па нису разориле ни породицу, него је напротив рашириле ојачале развијањем у задругу, а из тога је произашао један спонтани социјализам, једно праведно схватање својине да ретко који народ, као наш, тако праведно осећа шта је општа, свенародна, а шта лична својина. Сведочанства су том задужбине, од владара до трговца и сељака који подиже чесму крај пута, и оно што је урођено у сваком нашем сељаку: ступиш ли му на праг, пронаћи ће брзо неко сродство, крвно или духовно, жељу да се и домаћин и гост, и намерник из бела света и староседелац, сретну и сложе у нечем, у оном заједничком садржању што спаја све људе у љубави која човека гони да подели са другим све своје благо, од вечере и постеље, до знања и искуства.

Није случајно што су наши устанци и ратови увек чистили земљу од спахија, харача и других намета, што су делили земљу оном којој је ради. Најдубље осећање правде прати и најранији наш друштвени живот. „Ни о деснују ни о шухоју (леву) но о правоју”. Ова мисао Светога Саве као да је и данас поука дубоко уврежена у душу нашега човека, оног обичног, просечно доброг житеља наше лепе земље који је спонтано, без гласног извикивања, хришћанин, православни Србин, човек; који слави Бога, поштује родитеље, подиже децу и има онај правилан осећај о земаљском благу, својини; који никад није чуо за Хорација, али се слаже с његовом мудрошћу да је „*pervus regum*” (новац) добар слуга, али лош господар; који није читао нашега Доментијана, али је дубоко уверен да „благо вреди само ако се стиче не за себе него за ближње, за невољне, за болне, за потребите”.

(У Крупи подно Велебита 1935)

СНАГА БЕЗ ОЧИЈУ

Ушао је у двориште манастира тражећи онај дан своје младости кад је, наиван, ходао пресрећан, верујући да је много паметан и даровит, а да је смрт тако далеко од њега да практично готово и не постоји. Желео је да нагнут над мирну воду усред врта угледа дечака с умиљатим очима, коврцаве бујне косе и баршунаста гласа коме су свака капа и свако рухо пристајали, какв је некад био. Дечака који ником није сметао, коме су се сви осмехивали. Надао се да ће видети у овом врту и оног доброг старца, фратра старинског, који се обрадовао кад је чуо да је из далека, из „наше лијепе и добре Шумадије”, како топлим грлом рече. Све га то подсети да је у књијници овога самостана читао Дивковића и због испита научио напамет легенду о духовнику кога је занело слушање птица у манастирском врту, па је застао слушајући је неколико тренутака, али кад је пошао из врта све је било промењено: вратнице друкчије и на другом месту, а уместо његове сабраће сасвим друга лица. И видело се да је духовник слушао птицу не тренутак него триста година! Таква је сладост Сазнања и Божијег откривења! У наравоученију Дивковић је својим слатким језиком у овој симболичној причи нудио побожном читаоцу зрно мудрости, коју је сад, улазећи у врт после педесет година, походник понављао у себи подсвесно тражећи онога старог духовника.

Сетио се да то не може бити, да сад можда још само делић лобање онога тренутног пријатеља одолева праху око себе. А с каквим су огњем у души говорили о Франческу д’Асизи и Светом Сави, као да су малочас слушали њихове поуке од њих лично и били сведоци њихових подвига и мудрости.

Само су птице певале, као пре педесет година, и као у оној старој причи. Прешао је из врта, из најжаркијег пресунчаног преподнева у смирујући хлад, у тишину сводова. У ходнику застаде. У зиду је велика плоча подсећала на витеза који је крајем 17. века очистио овај предео од Турске, био првак морлачки и пуковник Млетачке Републике . . . Његово име је још и сада било угледно у овом крају. Његови сродници и даље су га заслужено носили, привржени „старој вјери,” коју је стари витез оставио, једини у своме роду, ваљда због чина пуковничког.

— Можете ли?

И походилац осети у потиљку нечије очи. Старији духовник оштра, интелигентна лица, пријатељски се питао да ли посетилац успева одгонетнути тај латински текст (већ у сасвим овешталом језику, извраћенији него „Сатирикон” Петронија Арбитра, савременика Неронова, који је баш тада намерник превео и протумачио у својој дисертацији). Али не; искуство водича говорило му је да овај апостат, јеретик, шизматик, дисидент, или већ тако нешто, овај залутали турист, овај млади варварин, нема појма где је, али он ће му то већ објаснити.

Походник инстинктивно прихвати:

— Па, знам по нешто италијански . . . видим да је овде латинска спомен-плоча — и рече шта је одгонетнуо.

— Добро је, . . . разумјели сте, разумјели, — рече духовник задовољан, али мало изненађен, па опазивши „србијански говор” додаде: — У вас иначе нема традиције класике . . . Ипак прочитасте . . . *Carra avis!* Ретка птица!

По правилу, духовници свих вера су уздржани и крију радозналост, али овај продужи:

— Опростите, али које сте конфесије?

Посетилац и то прихвати. Рече и име, па слага да је био учитељ, али да је због евентуалне веће пензије поодавно прешао у неко извозничко предузеће.

И Ви баш православни па се снаћосте?! — чуди се он опет некако простодушно.

— Оче, не знам ја латински, теши га он. Ко сад зна тај мртав језик? И кардинали, изван бревијара, тешко да га знају, а и шта ће нам, — шали се.

Али духовник ствар схвати озбиљно и као сажаљевајући поче да објашњава да је тај однос, нас „дисидената” према латинском, сасвим погрешан.

После, као што често бива, док је показивао самостан, они се дотакоше многих тема и питања. Сазнаде се да је овај фратар дупли доктор, ваљда теологије и философије, из Рима и с немачког универзитета, да је доста дуго боравио ван наше земље на западу . . .

О старцу, оном некадашњем тренутном пријатељу походника, али и трајном, није могао ништа рећи. Није чак никад ни чуо о њему, а старац је био светац и не знајући да је то.

Посетилац је притом употребио случајно израз „обе наше цркве”.

— Како „обе наше цркве”? — живо ће духовник.

— Па католичка и православна . . . Источна и западна . . . Обе су наше, јер наш народ припада и једној и другој.

Па походник додаде и неколико речи о исламу, јер се и тога „закон” држе наши људи. И разговор се претвори у препирку, али све причати дуго би било. Боље је забележити како се завршило.

Свети Франческо д’Асизи мало је живео, свега четрдесет и четири године, и посетник пожали што је тај знаменити савременик Светога Саве прерано преминуо. Сабеседник фратар као да се зачуди кад је гост додао да су се могли чак и срести. Помислио је гост да би се могла романсирати фина повест како су се сусрели, на пример негде на Истоку, у Акри, али не рече ово, јер обично скрива као змија ноге

своје списатељство, а поготову овде... али се сад зачуди кад виде да г. доктор не може (или неће?) да се сети да се оснивач његовог реда, Св. Франческо, родио 1182, а умро 1226. — само једну деценију пре Светога Саве! Гост није могао да поверује да ово не зна. Знати датуме, разуме се, није знање, али је и то потребно да би се затим нешто заиста знало и упоредило. Дође му да посумња како домаћин није хтео да ово зна. Затим се „испостави” што но новине кажу, да никад није био у Босни, ни у Војводини, ни у Црној Гори, чак ни у Београду, да није видео ни један православни манастир у нашој земљи, а у Гомирје, Крку, Крупу могао би за дан отићи и вратити се.

— Господине докторе, рече му походник на растанку, ја Вас молим да будете четири дана мој гост у мом скромном дому у Београду и да заједно походимо Студеницу. Прошли сте света, видели сте Рим и Фрајбург; право је да видите столицу наше државе и један од најстаријих манастира у нашој земљи који је увек живео Христом.

Напустио је манастир, пун сете, не нашавши ни младића са коврцавом гривом, ни доброг старца, тренутног познаника, али пријатеља већ пола века, па ни учитеље љубави: Светог Саву, Франческа...
(У Студеници 1962)

Summary

Bozhidar Kovachevich

SOME VISIONS NEAR STUDENICA MONASTERY

The well-known Serbian writer is giving here some excerpts from his larger work. He treats in a poetical manner the mysteries of religion: the relation of knowledge, wisdom and faith, the place of woman in world religions, greatness of cultures of the frontier-nations of Christendom — Serbians, Armenians, Georgians, Ethiopians. In the creating of culture the number is not a decisive element, but the individual giftedness.